

TAKÁTS ENDRE A SOPRONI LEVÉLTÁRBAN¹

Száz éve, 1907. július 27-én született a magyar levéltáros társadalom egyik érdekes életpályát befutott egyénisége, *dr. Takáts Endre*.

Személyesen sajnos nem ismertem, a visszaemlékezők szavaiból is érzékelttem azonban rendkívüli egyéniségét. Évtizedek távolából idézték egy-egy szófordulatát, jellegzetes mondásait. Kőkemény szigoráról mesélve nem megbántottság, hanem máig ható tisztelet és respektus sugárzott a rá emlékezők mondataiból.

Életrajzát *Madarász Lajos* nekrológiájából², az egykori tanítvány, *Péter László* által írt portréból,³ valamint egy 1961-ben írott, a család által később kiegészített életrajzból ismerhetjük meg.⁴ Az édesapa, *dr. Takáts Lajos* (1879–1955) papi pályára készült, végül magyar–történelem–latin–görög szakos tanári diplomát szerzett. *Szamosújváron, Jászberényben*, majd *Makón* oktatott. Édesanyja, az örmény származású, pintér–iparos családba született *Veverán Anna* (1889–1967) a háborús években, az apa katonáskodása alatt nagy szegénységben, a családi legenda szerint „*csalánfőzeléken*” nevelte gyermekeit. Testvére, *dr. Takács László* orvos–ezredes, a *Honvédkórház* parancsnok-helyetteseként orvos-történeti tanulmányokat írt, később több közös tanulmányuk jelent meg katonaegészségügyi témákról.

A makói gimnáziumi évek után a jó tanuló, jó tornász fiú a bécsi *Rudolf Tudományegyetemen* (1925–1930) teológiai tanulmányokba kezdett. Szellemi nyitottságát, sokoldalúságát jelzik külföldi utazásai, amelyek során eljutott *Svájcba, Olaszországba,*

Bulgáriába és *Törökországba* is. 1930-ban pappá szentelték, teológiai doktorátust szerzett, 1939-1941 között *Szegeden* történelem–földrajz szakos bölcsészdoktori diplomát, valamint doktorátust. Nyomatásban is megjelent disszertációját *Nádasdy László* csanádi püspökről írta. 1943-ban felmentését kérte egyházi kötelezettségei alól, és a felmentés

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani MADARÁSZ LAJOSNAK, a *Veszprém Megyei Levéltár* igazgatójának, SOMFAI BALÁZSNAK, az intézmény igazgatóhelyettesének, valamint VARGA IMRÉNÉ SOPRONI KOLLÉGANŐMNEK segítőkész támogatásukért, a rendelkezésükre álló információk és források összegyűjtéséért és átadásáért.

² Takáts Endre (1907-1984) *Levéltári Szemle* 32. (1985) 103-104.

³ PÉTER LÁSZLÓ: Egy 20. századi regényhős (Emlékezés Takáts Endrére) *Szeged Várostörténeti, kulturális és közéleti magazin* 1997. december, 28-34. (Továbbiakban: Péter.)

⁴ Az életrajzot özvegye küldte el DR. HORVÁTH ZOLTÁNNAK, a *Soproni Levéltár* akkori igazgatójának 1985-ben.

elnyerése után sikeresen megpályázta, majd decembertől betöltötte *Baján* az akkor szervezett városi levéltárosi állást. A szükséges levéltári gyakorlatot *Nagyváradon* és a *Magyar Országos Levéltárban* szerezte meg. 1944. október 20-án a front elérte *Baját*. Mivel a város vezetői elmenekültek, a törvényhatósági bizottság a hivatali rangsorban élre került *Takáts Endrét* választotta meg polgármesterré. Később a bajai háromszög kerületi kormányzói teendőivel is megbízták. 1945 nyaráig maradt posztján, ezt követően ismét levéltárosként tevékenykedett.

Péter László és *Kőhegyi Mihály*, a *Bajai Múzeum* egykori igazgatója is megörökítette azt a történetet⁵, mely szerint egy fogoly fegyveres szökése miatt az orosz városparancsnok túsok szedésével akarta a szökevény kiszolgáltatását elérni. *Takáts* polgármesterként nem volt hajlandó aláírni az erre vonatkozó parancsot, sőt nevét a lap tetejére, a túslista számára fenntartott helyre írta. A parancsnok értékelte kiállítását, a tús-szedés elmaradt. A forrongó időszakban rövid ideig politikai szerepet is vállalt, a kisgazda párt megyei titkára és pótképviselője lett. 1947 tavaszán félállásban megbízták a múzeum megszervezésével. Később legendássá vált szervezőképességét itt is bizonyította, a múzeum mellett létrehozta a *Rudnay-művésztelepet*, a *Zichy* családtól megvásárolt könyvanyagból és a felosztott szerzetesi könyvtárakból pedig könyvtárat szervezett.

1950 decemberében a tanácsrendszer bevezetésével a levéltárak életében is jelentős változások következtek be. A vármegyei és városi levéltárak állami intézményekké váltak és a *Levéltárak Országos Központja* (LOK) irányítása alá kerültek. *Takáts Endrét* a LOK új állomáshelyre, a *Soproni Állami Levéltár* élére rendelte, amelyet 1957 októberéig vezetett. *Sopronban* addig két levéltár volt, a *Sopron* megyei *Sümeghy Dezső* és a városi a forrástörténeti kiadványaival és a soproni virágének felfedezésével országos ismertségűvé vált *Házi Jenő* vezetésével, akit még az államosítás előtt kényszernyugdíjba küldtek. A két levéltár az államosítást követően összevonásra került. *Takáts Endrére* várt, hogy egy egységes, az egykori *Sopron megye* egész területére kiterjedő illetékességű intézményt hozzon létre. Nem csupán két levéltárat kellett egyesítenie annak minden adminisztrációs és gyakorlati következményével, nem csak számba kellett vennie a — különösen a megyei anyagban jelentős — háborús károkat, de el kellett készítenie az új alapleltárakat is. A területi illetékességet kapott intézménynek be kellett gyűjtenie az önkormányzatok, iskolák, üzemek, felszámolt apáca- és szerzetesrendek iratanyagát. Erről a hatalmas munkáról nyugdíjas kollégánkkal, *Tirnitz Józseffel* is beszélgettünk egy vele készített interjú során. Vonaton és biciklin járták a fálvakat. Az iratokat a legtöbb helyen akkor (is) a pincében, vagy a padláson őrizték. A felmérést és előkészítést követően a begyűjtés teherautókkal történt.⁶ *Takáts* jelentéseiből kiderül: Sok helyen a kályha melletti szenesládából húzták ki az 50-80 éves adófkönyvek maradékát, máskor egérfészkek közül kellett kibányászni az iratokat. A korszak papírbegyűjtési mániája pótolhatatlan veszteségeket okozott. A volt csornai járási főjegyzőség 1914 és 1938 közötti iratanyagát például két hivatalsegéd értékesítette a MÉH-nek, természetesen saját zsebre. *Csepregen* is több teherautónyi iratot vittek el a hulladékgyűjtők.⁷ Az iratmentő munkához ketten voltak *Tirnitz Józseffel*, aki 1947-ben állt munkába az akkori Városi Levéltárban. (*Sümeghy*

⁵ T. E. listája. *Magyar Nemzet* 1996. július 15. Péter, 30.

⁶ TURBULY ÉVA: *Tirnitz József 80 éves Soproni Szemle* 60. (2006.) 1. sz. 93-94.

⁷ *Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára* (továbbiakban: SL), Levéltári irattár (továbbiakban: Li), 510/1951.

Dezsőt 1951 júniusában már csak meghatározott időre és rész munkaidőben foglalkoztathatták a szétzilálódott megyei anyag helyreállítására.)

A begyűjtésekhez alkalmi kisegítőket alkalmaztak.⁸ Ilyen körülmények között gyűjtöttek be 1951 folyamán 47 községből 315 mázsányi iratanyagot. Ez 550 ifm-t jelentett, az iratanyag 21%-os gyarapodását. Elhelyezésükre a soproni Magyar u. 5. alatt fekvő *Payrits vendéglőben* béreltek három helységet. Polcok nem voltak, a szállítás során összekeveredett iratok a földre kerültek. Ott próbálták őket legalább községenként szétválasztani. *Takáts* már ekkor kérvényezte, hogy az orsolyita apácák egykori épületében kapjon a levéltár további helységeket. Az *1950. évi 29. törvény* kerületi levéltárak felállítását írta elő. Ezek kialakítására nem került sor. Az azonban levéltártörténeti érdekesség, hogy *Takáts Endre* mindent elkövetett azért, hogy a kerületi levéltár *Sopronban* legyen. A két győri és a mosonmagyaróvári levéltár *Sopronba* kerülésével számolt, és erre hivatkozva nagyarányú épületszerző akcióba kezdett. Először a pénzügyőri iskola épületét szemelte ki, majd a megszűnőben levő evangélikus teológia épületét kérte, amelyet minden szempontból a legalkalmasabbnak tartott. Mivel a városi tanács oktatási osztálya is igényt tartott az épületre, a levéltár végül 1952 elején az orsolyita zárdában kapott helységeket az I. és II. emeleten, ahova *Takáts* a községi, illetve a mosonmagyaróvári és győri iratokat kívánta elhelyezni.⁹

1952. január 2-án hárman dolgoztak az intézményben, az igazgatón és *Tirnitz József*en kívül az 1901-es születésű *Lökkös János*. Ez év április 15-vel vették fel a győri benecéseknél érettségizett *Radó Józsefet*, aki korábban mint napszámos dolgozott.¹⁰ A II. negyedévi munka beszámoló jelentéséből tudható meg, hogy kitakarították az orsolyitáknál kapott helységeket, kiskocsival folyamatosan hordták át ide az előző évben begyűjtött iratokat a Magyar utcai ideiglenes raktárból.¹¹ Ekkor került sor a diplomatarium vasdobozban történő elhelyezésére és a térképgyűjtemény rendezésére is.¹² Az igazgató munkájával láthatóan elégedettek voltak. Ezt mutatja, hogy május 3-val megbízták a Vas Megyei Közlevéltár ellenőrzésével és felügyeletével is.¹³ A LOK értékelésben a következők álltak: *Az intézmény... igen jó munkát végzett, mennyiségi és minőségi vonalon egyaránt. Különösen kiemelendő, hogy a levéltárvezető, aki a munka megszervezését és irányítását végezte, emellett még a Vas megyei közlevéltár munkáját is ellenőrizte és irányította. Dícséretre méltó a levéltár propagandamunkája és a város más tudományos, adminisztratív és propagandisztikus szervei felé való jó kapcsolata is, melynek révén a levéltár - mint arról több ízben is alkalmunk volt meggyőződni, - a város kulturális életének fontos és megbecsült tényezője. Jó munkát végeztek a levéltár dolgozói a községi anyagok használható állapotba való hozatalával is.*¹⁴ 1952. III. negyedévében 60 mázsányi iratanyag került beszállításra, többek között a brennbergi bánya, a soproni ipariskola és az ipartestület, a GYSEV, valamint számos község (*Bogyoszló, Szil, Szilsárkány, Szany, Osl, Bősárkány, Rábapordány, Bányogyszóvat, Egyed*) iratai.¹⁵ Mivel az orsolyiták épületét ugyancsak iskolaként hasznosították, hamarosan újra költözni kellett. *1952. november*

⁸ Ilyen volt 1951 júniusában Fónagy Artur és Szalay László. Vö. Li 197/51

⁹ SL, Li 26/1952

¹⁰ SL, Li 14-021/1952.

¹¹ SL, Li. 13-025/1952.

¹² SL, Li 80/1952.

¹³ SL, Li 864-102/1952.

¹⁴ SL, Li 13-026/1952.

¹⁵ SL, Li 132/1952.

12-én vették át a Lackner Kristóf utcai volt mozi, majd városi könyvtár épületét.¹⁶ Ide átköltözve lehetett felszámolni a Magyar utcai bérleményt. Az állandó helyhiány miatt jelentős selejtezéseket végeztek, a korszak elvárásainak megfelelően „kongresszusi felajánlásra” és brigádmunkával. Ezek úgynevezett elsőfokú selejtezések voltak, vagyis a nagy mennyiségben és tömegesen kidobható postakönyveket, kézbesítési íveket, nyomtatványokat érintették. Az egy oldalon tiszta papírok újra felhasználásra kerültek. A szorosan vett szakmai munka mellett elengedhetelen volt az állandó ideológiai továbbképzés. A Szabad Nép félórát a levéltárban is kötelező volt megtartani.

A soproni évekhez fontos magánéleti események fűződtek. *Takáts Endre* 1951-ben vette feleségül *Varga Rózsa* matematika-fizika szakos középiskolai tanárnőt, 1952-ben született meg Annamária, majd 1953-ban Rózsa leánya.

1953-tól néhány, viszonylag könnyebb év következett, beállt az intézmény működése, úrrá lettek a legnehezebb napi problémákon. Az intézményi létszám tovább bővült *Ivancsics Kálmán* belépésével. Az új munkatársak betanítását *Takáts Endre* végezte. *Tirnitz József* elmondása szerint valamennyien *Takáts Endre* keze alatt ismerték meg a fond és az

állag fogalmát, mindannyiukat ő vezette be a levéltáros mesterségbe.

Ezekben az években végre tudományszervezéssel, kutatással is foglalkozhatott. Tevékenyen bábáskodott a *Soproni Szemle* 1955. évi újraindulásánál. Forrásközlése, a *Sopron megyei jobbtárgylevelek a 18. századból* az első számban jelent meg.¹⁷ 1956 elején egy rövid közleményt publikált *Javaslatok a soproni helytörténeti kutatások megindítására* címmel,¹⁸ amely kivonat az 1955. november 8-i tanácsülésen elmondott felszólalásából. Itt két fő feladatot tűzött a soproni helytörténeti kutatás elé. Egyrészt *Házi Jenő* okmánytárának befejezését, az addig még kiadatlan Mohács előtti iratok publikálását, különös tekintettel a városi könyvekre – összesen 10-12 kötet megjelenésével számolt.¹⁹ Másik kutatási célként a soproni polgári fejlődés, a soproni ipar történetének megírását jelölte meg *Takáts Endre*. Sikertől kiharcolnia a város erkölcsi és anyagi támogatását az úgynevezett „100 éves munkaközösség” létrehozásához, amelyben a szakemberek mellett lelkes helytörténészeket is bevont a munkába. Az ő bevezetésük a levéltári kutatás és az írás módszertanába szintén rengeteg idejét vette igénybe.²⁰ Lektorként *Hanák Pétert*, *Vörös Károlyt* és *Incze Miklóst* sikerült megnyernie. Az 1956-os forradalom, *Takáts Endre* abban játszott szerepe, majd távozása *Sopronból* megszakította ezt a munkát, a város 1957-ben visszavonta a támogatást. Az addig elvégzettekről a két lektor, *Vörös Károly* és

¹⁶ SL, Li 34/1953.

¹⁷ *Soproni Szemle* 9. (1955.) 18-32.

¹⁸ *Soproni Szemle* 10. (1956.) 64-66.

¹⁹ A *Soproni Levéltár* végül 1993-ban kezdte el a városi könyvek kétnyelvű közreadását a *Sopron város történeti forrásai* című sorozatban.

²⁰ Közülük többen egész életükre megfertőződtek a levéltári kutatással, jelentős helytörténeti életművet tudnak felmutatni. KUBINSZKY MIHÁLY Széchenyi díjas építész emelte ki a Helytörténészek Baráti Körének *Takáts Endrére* emlékező összejövételén, milyen megtiszteltetést és inspirációt jelentett számára, hogy 27 évesen bizalmat és lehetőséget kapott a közös munkára.

Hanák Péter 1958-ban írt egy-egy kisebb közleményt a *Soproni Szemlében*.²¹ A munka eredményeként végül egy összevont és két különálló füzet jelenhetett meg 1960 és 1964 között a *Soproni Szemle* különszámaként, igaz, többségük a nagy munkabírású múzeum-igazgató, Csatai Endre munkájaként. Ezek a következők voltak: *A soproni színesztörténete 1841-1950*, *A soproni képzőművészet története 1848-1948*, valamint *A soproni zenei művelődés története 1848-1950* összevontan, végül Mühl Nándortól *A soproni szőlészet története 1845-1945*. Bár további füzetek már nem jelentek meg, a kutatások többsége valamilyen módon előbb-utóbb publikálásra került.

Ahogy köztudott, Takáts Endrét a történelem rövid időre újra egy város élére állította. 1956. október 27-én Gyulay Zoltán egyetemi tanár javaslatára a soproni Ideiglenes Nemzeti Tanács vezetőjévé választották. Életrajzában erről a következőket írta:

„Ebben a minőségemben minden igyekezettel azon voltam, hogy a kilengéseket megakadályozzam, a város épségét és békességét megóvjam. 1956 novemberétől a VB elnökhelyettesi tisztségét töltöttem be 1957 március végéig, amikor lemondtam és újból a levéltárban folytattam működésemet. Bíróági eljárást indítottak ellenem. Vizsgálati fogásban voltam 1957. október 17-től 1958. június 10-ig, amikor a Legfelsőbb Népjegyészeti Szabadszolgálatra helyezték, a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa felmentett. ... Felmentésem után a LOK vezetősége felfüggesztett és fegyelmit rendelt el ellenem, írásbeli megrovásban részesített, visszaszorolt és áthelyezett. Először a szegedi Állami Levéltárban teljesítettem szolgálatot 1958. szeptember 1-től 1959. február 16-ig, majd saját kérésre, hogy családomhoz közelebb lehessenek 1959. február 16-tól 1960. január 15-ig a Szombathelyi Állami Levéltárban dolgoztam levéltárosi minőségben. ... 1960. január 16-tól a Soproni Állami Levéltárban teljesítettem szolgálatot. 1961 nyarán kérték rehabilitációm, ill. az ügyemben létrejött hátrányos megkülönböztetések eltörlését. A Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya 1961. október 1-vel megbízott a Veszprémi Állami Levéltár vezetésével.”

Abban, hogy megválasztották a Nemzeti Tanács, majd az Intéző Bizottság élére, szerepet játszott ismertsége, közismert szervezőképessége, közigazgatási gyakorlata és nem utolsósorban az, hogy jó kapcsolatok fűzték mindkét oldalhoz, tehát a tanácsi apparátushoz, Bognár Dezső tanácselnökhöz és az események elindításában döntő szerepet játszó egyetemi körökhöz is.²² Tevékenyen részt vett az értelmiségi diskurzusban, nyáron egy győri értelmiségi ankéton például keményen bírálta a soproni felsőoktatás esetleges megszüntetését.²³ Tirnitz József szerint az év folyamán többször tárgyalt újságírókkal és másokkal zárt ajtók mögött. A Nemzeti Tanács sok tekintetben az egykori VB funkcióit gyakorolta, legfontosabb feladatának a közigazgatás működésének folyamatosságát, a város működőképességének fenntartását és az atrocitások elkerülését tartotta. Nagyon kevés írott forrás maradt fenn erről az időszakról, a Nemzeti Tanács működéséről eddigi ismereteink szerint semmi. A Soproni Levéltár őriz ugyan két doboznyi 1956-os vonatkozású, rendezetlen iratanyagot,²⁴ amely azonban gyakorlatilag alig tartalmaz eredeti ira-

²¹ Hanák Péter lektori jelentése a Sopron város története 1848-1948 című munkaközösség eddigi eredményeiről *Soproni Szemle* 12. (1958.) 1., 47-53. Vörös Károly lektori jelentése a Sopron város története 1848-1948. című munkaközösség eddigi munkálatairól. Uo. 2., 144-149.

²² 1956 soproni irodalma: BANK BARBARA-TÓTH IMRE: 1956 Sopronban. *Soproni Szemle* 60. (2006.) 3. 249-282. (Továbbiakban: BANK-TÓTH), IFJ. SARKADY SÁNDOR: *A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban (A soproni főiskolások és egyetemisták szerepe a forradalomban)* Sopron, 2006.

²³ BANK-TÓTH, 257.

²⁴ SL, Takáts Endre hagyatéka

tokat, többsége nyomtatvány, korabeli újság, röplap, a *Soproni Napló* szerkesztéséhez kapcsolódó sajtóanyag.

Takáts Endre 1956-os szerepéről így leginkább a vizsgálati dossziéjából tájékozódhatunk,²⁵ melyben — néhány kivételtől eltekintve — helyesen sorolják fel a tényeket, miközben a tények értelmezése és minősítése természetesen a korabeli politikai szituációt tükrözi. Az aktából azonban lényeges információkat tartalmazó oldalak hiányoznak, jöllehet az *Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára* folyamatos sorszámozással látta el a kiadott dokumentumokat. A nyomozást elrendelő határozat szerint a vád az volt, hogy *Takáts Endre* a *Nemzeti Bizottmány* (sic!) elnökeként tevékenyen részt vett a Városi Tanács munkatársainak leváltásában, kapcsolatot tartott a MEFESZ-el,²⁶ valamint a *Dunántúli Nemzeti Tanácssal*. A nyomozás időhatárait 1956. november 4. és 1957. január 4. között határozták meg. A *Győr Megyei Bíróság Népbírószági Tanácsa* által 1957. február 8-án meghozott ítélet szerint (a nyilvános tárgyalás február 7-8-án volt) a vádlott bűnös a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntetésében.” Emiatt 3 évi börtönre, mint főbüntetésre és 5 évi közügyektől való eltiltásra, valamint részleges vagyonelkobzásra ítélték. A legfelsőbb bíróság 1958 novemberében az ítéletet megváltoztatta és a vádlottat bizonyítékok hiányában felmentette.²⁷

Az elsőfokú ítélet indoklásában többek között az alábbi ténymegállapítások szerepeltek.

- *Október. 27-én* a Sotex kultúrtermében *Takáts Endre* az 5 tagú városi küldöttség tagjaként felszólalt a (*Nemzeti Tanács* tagjaira vonatkozó) választás módozataira, a választók számának csökkentésére vonatkozóan. *Gyulay Zoltán* egyetemi tanár javasolta elnöknek, azzal az indokkal, hogy járatos a közigazgatásban.
- A *Nemzeti Tanács Intézőbizottsága október 28-án* ült össze, gyakorlatilag itt is az elnöki funkciót töltötte be. Az INTIB megbízottakat rendelt ki az egyes osztályok mellé, az osztályvezetőktől megvonták az aláírási jogot, azt a beosztott bizottsági tagok gyakorolták.
- Egyes tanácsi osztályvezetőket felkért, hogy fizetésük folyósítása mellett saját érdekében ne menjenek be a munkahelyükre A személyzeti osztály vezetőjét — mivel munkaköre megszűnt — felszólította, hogy az iratokat adja át és munkahelyét hagyja ott.
- Két ízben is megjelent *Győrben* a soproni küldöttség vezetőjeként. Első ízben a *Dunántúli Nemzeti Tanács* alakuló gyűlésén vett részt, a következő napon beszámolót tartott az ottani eseményekről.²⁸ Pár nap múlva egy egyetemi küldöttel járt *Győrben*, ahol — mivel beszédében rámutatott arra, hogy a pár napra elegendő szénkészlet mellett a bányászok munkabeszüntetése milyen veszéllyel jár — a jelenlévők megtámadták, „sztrájk- és hazaárulónak” nevezték.

²⁵ ÁBTL. 3.1.9 V-143683 MNK. BM Győr-Sopron Megyei Politikai Osztály, Vizsgálati dosszié, dr. Takács (sic!) Endre. Rendelkezésre bocsátásáért ezúton szeretnék köszönetet mondani DR. TÓTH IMRÉNEK.

²⁶ Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége

²⁷ BANK –TÓTH, 277., illetve Takáts Endre életrajza

²⁸ Itt jegyzendő meg, hogy a soproni küldöttség eredeti célja a Győrtől elszenvedett soproni sérelmek ismertetése és lehetőség szerinti orvosolása volt, amelyre azonban az adott körülmények között természetesen nem kerülhetett sor.

- Az október 28-án kitört sopronköhidaai börtönlázadás kapcsán fegyveres erősítést kért a határőrségtől és nyilatkozott arról, hogy jogos a fegyverhasználat. Ugyanakkor a kedélyek lecsillapítására vizsgálatot rendelt el, amelynek eredményeként egyes források szerint hat, mások szerint „nyolc plusz öt” rab szabadon bocsátását rendelte el. Közülük kettő a vádirat szerint háborús bűnös volt.
- Felelős kiadója volt az „ellenforradalom” alatt megindított, egyetlen számot megért *Soproni Naplónak*.²⁹
- Elrendelte a nemzetőrség megalakítását.
- Utasítására a nyomdászok igazolványokat készítettek a *Nemzeti Tanács* tagjai, a rendőrségi és biztonsági szolgálatosok számára. Ugyancsak az ő utasítására — bár a bélyeggyűjtők kérésére — került sor a postai bélyegek felülbélyegzésére; „*Hazádnak rendületlenül! Sopron, 1956. október 22.*” felirattal.
- Részt vett a *Nemzeti Tanács* által kiadott felhívások megszövegezésében.

Az indoklás felsorolta a MEFESZ-szel való ellentéteket is, valamint azt, hogy október 28-án a MEFESZ az egész pártbizottságot, köztük *Bognár Dezső* tanácselnököt letartóztatta, de a vádlott közbenjárására még aznap szabadultak. A téma kutatói számára közismert, hogy a *Nemzeti Tanács* vezetőjeként *Takáts Endre* kapcsolata a soproni forradalmi események másik fontos mozgatójával, a MEFESZ helyi szervezetével nem volt felhőtlen. A jó viszony és a közös célok folyamatos hangoztatása mellett kezdetől fogva hátsóviták voltak. Egy október 31-én kötött megállapodás értelmében a közigazgatáson kívül minden terület irányítása a MEFESZ kezébe került, amely a városi *Nemzeti Tanács* feladatának a tanácsi apparátus munkájának segítését, a város rendjének és nyugalmanak fenntartását, a közellátás irányítását tartotta.

Több dokumentumból is az olvasható ki, hogy *Takáts Endre* valamiféle kiegyensúlyozó, közvetítő szerepet kívánt betölteni a forradalom radikális és mérsékeltbb szereplői, valamint a volt nomenklatura képviselői között, és hasonló szerepet szánt a nemzeti tanácsi intézőbizottságnak is. Úgy vélte, a különböző társadalmi érdekcsoportok egységes fellépésére van szükség a kívánatos változások eléréséhez. Ennek az egységnek a védelmében szólította fel október 29-én a pártok nála megjelent képviselőit, hogy egyelőre hagyjanak fel a pártszervezéssel.³⁰ A szerveződések azonban folytatódtak, ahogy a határozott célokkal rendelkező egyetemi szervezet sem volt megfelelő partner a kompromisszum-kereső, egyensúlyozó manőverek végrehajtásában.³¹

November elejére a helyzet mindenestre normalizálódni látszott. Harmadikán megindult a tanítás, a *Nemzeti Tanács* megbeszélést kezdeményezett az egyházak képviselőivel, egyelőre a szociális ellátás kérdéseiről.³²

November 4-én *Kéthly Anna* külügyminiszter Bécsből, a *Szocialista Internacionálé* üléséről visszatérve megállt Sopronban, ahol hosszasan tárgyalt a kialakult helyzetről az egyetemisták és a *Nemzeti Tanács* képviselőivel. A szovjet csapatok bevonulásának hírére Takáts — ellentétben a MEFESZ jelenlévő tagjaival —, reménytelennek ítélte a hely-

²⁹ A *Nemzeti Tanács* október 31-én döntött egy külön soproni lap indításáról, amelynek először a *Sopron és vidéke* nevet szánták. Heti háromszori megjelenést terveztek, megkezdték az előfizetők gyűjtését. A *Soproni Napló* végül november 3-án jelent meg.

³⁰ SL, Takáts Endre hagyatéka

³¹ BANK–TÓTH, 274.

³² SL, Takáts Endre hagyatéka

zetet és elutasította a fegyveres ellenállás gondolatát.³³ Kéthly javasolta, az öt kísérő osztrák külügyminisztériumi alkalmazott pedig felajánlotta számára a külföldre távozás lehetőségét, ő azonban ezt visszautasította, mondva, vállalja a felelősséget tetteiért.³⁴

November közepén a helyzet a szovjet csapatok jelenléte ellenére még képlékeny volt. Működtek a munkástanácsok, képviselőik jelen voltak a november 16-i VB ülésen, ahol *Takáts Endrét* elnökhelyettesnek választották meg, amit ő csak ideiglenesen vállalt. A december 22-i ülésen a gyűjtéssel összeszedett ruhanemük *Budapestre* szállítása ügyben szólalt fel. *Január 11-én* lemondott, amit *Bognár Dezső* tanácselnök akkor nem fogadott el, a döntést a következő ülésre halasztották. A február 8.-i ülésen nem volt jelen, *február 22-én* azonban már mást tüntettek fel elnökhelyettesként, bár életrajza március végét jelöli meg a lemondás időpontjaként.³⁵ *1957. október 18-án* előzetes letartóztatásba helyezték.

Az önéletrajzban említett LOK fegyelmi és a más levéltárakban való hányattatások után *1960. január 1-től 1961 októberéig* újra a *Soproni Levéltárban* teljesített szolgálatot. Ekkor sem tétlenkedett. A városi könyvekkel foglalkozott, rendezte a Bach-kori iratokat. Emellett adatgyűjtéseket végzett a *Levéltári Osztály*, a MOL és a KSH számára. Egy, a *Veszprémi Naplónak* adott későbbi interjújában megemlítette, hogy soproni tartózkodása idején foglalkozott még a Bocskai felkelés, valamint *Bethlen Gábor* háborúinak soproni vonatkozásaival, valamint *Startzer Mihály* ágens titkosírásos jelentései alapján az 1604-24 közötti török diplomáciával.³⁶

Veszprémbe kerülve újra számos olyan szervezési, vezetői feladat várta, amelyek elvonták energiáit a tudományos munkától. Kutatással elmélyülten csak nyugdíjba vonulását követően tudott foglalkozni. *1973 február végén* nyugdíjazták. 1980-ban jelent meg *Várnai Tamással* közösen *Balatonbózsok* története monográfiája, majd — már a halála után —, 1989-ben az egyik első *Bél Mátyás* fordítás, *Veszprém megyéé*. 2002-ben adták ki *Veszprém megye* 1696-os, 1715-ös és 1720-as összeírását közreadó posztumusz munkáját. 1984. szeptember 21-én hunyt el.

Több vele egykorú pályatársát, közelebbről az 1909-ben született *Degré Alajost* és a vele egyidős *Szabó Bélát* ismerve, úgy tűnik, hogy a 20. század alaposan megpróbálta nemzedéküket. A történelem viharaiban nem elégsé, hanem megedződve azonban értékes és példamutató életművek születtek meg. Felmerül a kérdés: vajon a saját nemzedékünk tud-e majd ilyen példával szolgálni az utánunk következőknek?

³³ A Kópháza és Nagycenk között felvonuló egyetemisták ágyújából valaki — valószínűleg az azt átadó határőr egység parancsnokának utasítására — eltávolította a gyújtószeget. Ezt észrevéve az egyetemisták feladták a fegyveres ellenállás gondolatát, *Sopron* pedig elkerülte a fegyveres harcokkal járó veszteségeket.

³⁴ SARKADY, 54. BANK–TÓTH, 277.

³⁵ SL SXXIII. 501.2. Sopron Városi Tanács. VB. Jegyzőkönyvek, 1956-57.

³⁶ *Veszprémi Napló* 1966. április 24. 8.

Dokumentumválogatás Takáts Endre soproni levéltári éveiből

Félévi beszámoló, 1954. július 1–december 31.

III. Kutatószolgálat: A félév folyamán kutatott 61 kutató összesen 289 alkalommal.... Olyanmértvű volt a megrohanás, hogy valamennyiünknek glédába kellett állnunk és kororászunk az anyag után, mert sokszor olyan elvont és mellékvágányom mozgó kérdésekre kívántak adatokat, amelyeket önállóan, magukra hagyatva egy év alatt sem találtak volna meg. Ezért sok esetben szinte kétségbe vonható, hogy kutatószolgálatnak, vagy inkább adatszolgáltatásnak kell-e elszámolnunk az erre fordított időnket.

Forrás: Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára. Li 11/1955. lvt.sz

Félévi beszámoló 1955. január 1–június 30.

III/8. Kutatószolgálat: ...csaknem minden nap legalább két kutató fordult meg nálunk. Ezek kiszolgálása szorgos gondunk tárgyát képezi. Véleményünk szerint ugyanis nem az mutatja elsősorban a levéltárnak közkedveltségét és megbecsülését, ha a levéltárvezető-től, vagy egyik-másik dolgozótól zamatos cikket olvashatnak a kívülállók, hanem hogy használják a levéltárat.

Forrás: Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára. Li 383/1955. lvt. sz.

Félévi beszámoló, 1955. július 1–december 31.

III/1. Felderítés: Végre hosszas tárgyalgások után sikerült nyélbeütni az 1950. év elején Vas megyéhez csatolt volt csepregi járás községeiben lévő, valamint már begyűjtött s a Szombathelyi Állami Levéltár őrizetébe került 1949. december 31-ig terjedő iratanyag sorsát. A szombathelyiekkel megállapodtunk, hogy egy személy tőlük egy pedig tőlünk közös kiszállást eszközöl az érintett községekbe s felderíti a még kint lévő és minket illető iratanyagot és beszállításra előkészíti..... A Győri Állami Levéltár vezetőjével történt megállapodásunk értelmében egy utat tettünk azon a területen is, amelyet a győri járásból csatoltak hozzánk 1951-ben. Győrből Ivancsics kartárs vett részt ezen az úton, tőlünk Radó kartárs. Mi nyilvántartási munkára használtuk fel a kiszállást, a győri kiküldött pedig selejtezési és a beszállítást előkészítő munkálatokat végzett. Felderítés címén 5 utat tettünk és ezalatt 26 szerv iratanyagát derítettük fel.

III/3. Begyűjtés: 37 intézménynek 96.15 fm iratanyagát szállítottuk be. A beszállítás egy teherautóval történt úttól eltekintve ládázással³⁷ történt, helyi viszonylatban pedig kézikocsin. Csak a Postaigazgatóság és a Fésüsfonalgyár szállította be saját maga az iratokat.

III/4. Raktári rendezés: A Lackner utcai raktárunkban nem akar az iratanyag rendje véglegesen helyreállni. Állandó mozgások válnak szükségessé: ideiglenesen elhelyezett állagok végleges helyükre vándorolnak, újak kerülnek polcokra, a rendezésre kerülő állagok

³⁷ Az erre rendszeresített faládába rakták az átvett iratokat, a ládát pedig feladták a postán.

helyére másokat kell raknunk, stb..... Ugyanakkor hulladékdeszkából magunk fűrészeltünk polcokat.

Forrás: Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára. Li 11/1956.lvt. sz.

Az Ideiglenes Nemzeti Bizottság felhívása

Soproniak, polgártársak, a példás rend és nyugalom, amelyet egyetemista fiaink kezdeményezésére a rendőrséggel és a határőrséggel együttműködve Sopron városában biztosítani tudtunk, továbbra is leglényegesebb célkitűzésünk marad.

Mindenki óvakodjék a személyes torzsalkodástól, ami a nemzet mai helyzetéhez súlyosan méltatlan lenne. A leghatározottabban elítélünk minden ilyen megnyilvánulást.

Örömmel és megnyugvással jelentjük, hogy munkásságunk, parasztságunk, polgárságunk tisztában van a helyzet parancsával és így is viselkedik.

Az osztrák, a svájci és a Nemzetközi Vöröskereszt nagyarányú segítése a vérző Budapest számára már a tegnapi nap folyamán megkezdődött. Még ma este 70 tonnányi gyógyszerből álló különvonat indul Sopronból Budapest irányába.

A legközelebbi jövőben Sopron is megkezdheti a segélyakciót fővárosunk szenvedői számára. A segítő küzdelemhez rövidesen csatlakoznak a környékbeli községek is. Balf község küldöttsége ma kora délután jelentkezett közben megalakult Járási Nemzeti Tanácsnál és bejelentette, hogy azonnal élelmiszer-gyűjtést kezd Budapest megsegítésére.

Egyetemistáink továbbra is talpon vannak, hogy éjt nappallá téve biztosítsák rendőrségünkkel és határőrségünkkel együtt nemcsak Sopron, hanem a soproni járás községeinek rendjét és nyugalomát. Minden kilengést, az emberi méltóságot sértő magatartást elítélünk, ezt az üzenetet viszik falvainkba.

A falvak népe készséggel és megértéssel viseltetik a karhatalommal együtt tevékenykedő főiskolásainkkal szemben.

A tűzszünetről érkező legújabb hírek igen nagy várakozással tölenek el valamennyiünket.

Soproniak, parasztok, polgárok, munkások, továbbra is bölcs, higgadt, fegyelmezett magatartással álljatok ügyünk mellett.

Sopron, 1956. október 28.

Az Ideiglenes Soproni Nemzeti Tanács

Forrás: Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára. Takáts-hagyaték

Félévi beszámoló 1956. július 1-december 31

II/1. Létszám: ... Levéltárvezető 1956. okt. 27-november 5-ig a Nemzeti Tanács elnöke volt; 1956. november 16-tól pedig december 31-ig a VB elnökhelyettesi teendőket látta el. Utóbbi tényt táviratilag jelentettük a LOK Vezetőségének, amely később szóbelileg hozzájárulását adta.

II/2. Távollét: ... December 11-12-én sztrájk miatt a levéltár valamennyi dolgozója távol volt munkahelyétől.

Forrás: Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára. Li 11/1957. lvt.sz.

*

Megköszönjük dr. Turbuly Évának, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára igazgatójának, hogy hozzájárult a Levéltári Szemle 2007. évi 2. számában megjelent cikkének honlapunkon való közzétételéhez, amelyhez további képeket is átengedett.

Ez a szép és tartalmas írás arról tanúskodik, hogy Takáts Endre életműve mesze túlmutat Veszprém megyén.